

Wychowanie religijne Tymoteusza. Studium w oparciu o wybrane teksty Nowego Testamentu

Mając lat jedenaście, pierwszy raz sięgnąłem po Nowy Testament
i zetknąłem się z listami św. Pawła.
O ile czytanie Ewangelii, z wyjątkiem Ewangelii według św. Jana,
nie nastroczało większych kłopotów,
o tyle pisma Pawła były niezrozumiałe i dlatego fascynujące.

ks. Waldemar Chrostowski¹

Największą wdzięczność winniśmy tym,
którzy od dzieciństwa uczyli nas zabiegać o rzeczy wielkie
i dając nam zasmakować szczęścia, które sami posiadali,
wszczepili w nasze serca wzniosłe pragnienie doskonałości.

św. Jan Kasjan²

¹ W. CHROSTOWSKI, *Święty Paweł. Na rozdrożach Synagogi i Kościoła*, Warszawa 2021, s. 13.

² *Rozmowy z Ojcami*, przekł. i oprac. A. NOCOŃ, wstęp M. SHERIDAN, Źródła Monastyczne 70, Kraków 2015, t. 2, XVII,7.

Wychowanie religijne Tymoteusza.

Apostoł Paweł, doświadczony nagłym opuszczeniem zespołu misyjnego przez jednego z jego członków – Jana Marka (zob. Dz 13,13), a w dalszej konsekwencji tego wydarzenia także odłączeniem się wcześniejszego jego protektora i przyjaciela, jakim był Barnaba (zob. Dz 9,27-28; 11,22-26), który wyruszył na rodzinny Cypr (zob. Dz 15,36-40) – następnych współpracowników dobierał już z większą ostrożnością, korzystając również z opinii innych. Przykładem tego rodzaju postępowania jest wybór młodego wiekiem Tymoteusza (Τιμόθεος)³. Zanim stał się on współpracownikiem Pawła, został poddany dokładnemu rozeznaniu ze strony apostoła. Ważną kwestią w podjętej tej decyzji było dobre świadectwo, które wydali o nim bracia w Listrze i Ikonium (Dz 16,2). Autor Dziejów Apostolskich nie sprecyzował, z czym wiązało się to poświadczenie (ὁς ἐμαρτυρεῖτο) braci, czyli chrześcijan ze wspomnianych miejscowości, ale wystarczyło ono, aby Tymoteusz wyruszył wraz z Pawłem, by głosić Chrystusa pośród pogan.

W niniejszym opracowaniu pragniemy dokonać próby zobrazowania religijnego wychowania Tymoteusza. Zawężamy jednak to bogate w treść zagadnienie do okresu życia Tymoteusza przed włączeniem go do zespołu misyjnego Apostoła Pawła. Źródłem naszych informacji (przedmiot materialny) będą trzy teksty biblijne dotyczące tego czasu jego życia (Dz 16,1-3; 2 Tm 1,5 oraz 2 Tm 3,14-15a). Pozwolą nam one przynajmniej w zarysie przyjrzeć się temu procesowi oraz religijno-duchowej sylwetce Tymoteusza (przedmiot formalny).

Oddziaływanie środowiska rodzinnego na Tymoteusza

Według Dz 16,1-2 rodzinnym miastem Tymoteusza była Listra⁴. Apostoł Paweł odwiedził to miasto dwukrotnie. Najpierw wraz z Barnabą podczas

³ Imię teoforyczne, będące złożeniem czasownika τιμάω (czcić, okazywać szacunek) i rzeczownika θεός (Bóg), stąd przekładane jako „czczący Boga”, „okazujący szacunek Bogu”, a także „lękaj się Boga!”.

⁴ Listra (Λύστρα), miasto w Likaonii, położone około 40 km na południowy zachód od Ikonium w środkowej części Azji Mniejszej. Wybudowane na wzniesieniu, przy drodze królewskiej *Via regalis*. Około 6 r. przed Chr., Oktawian August przekształcił Listrę w twierdzę mającą chronić okolicę przed plemionami zamieszkującymi górzyste obszary tego regionu oraz nadał jej godność rzymskiej kolonii, której urzędowa nazwa brzmiała Colonia Iulia Felix Germina Lustra. Dokładną lokalizację Listry

pierwszej podróży misyjnej (zob. Dz 14,6-23) i ponownie, tym razem z Sylasem, podczas drugiej wyprawy misyjnej (zob. Dz 16,1-4). W tym to mieście spotkał Tymoteusza, którego autor Dziejów Apostolskich scharakteryzował za pomocą trzech sformułowań: „uczeń”, „syn Żydówki, która uwierzyła i ojca Greka” (Dz 16,1) oraz „bracia w Listrze i Ikonium dali o nim dobre świadectwo”⁵ (Dz 16,2).

Leksem μαθητής (uczeń) w Dz 16,1 definiuje przede wszystkim wyznawcę Chrystusa (zob. np.: Mt 10,42; Łk 14,26.27.33; J 8,31; 9, 27.28a; 13,35; Dz 6,1.2.7). Może również wskazywać na relację, jaka zachodziła pomiędzy „mistrzem”, a „uczniem”⁶. W tym znaczeniu, termin ten pośrednio eksponuje również wpływ Pawła („mistrza i nauczyciela”) na wiarę i postawę Tymoteusza, który prawdopodobnie stał się chrześcijaninem dzięki Pawłowi, podczas jego pierwszej podróży misyjnej, kiedy to w Listrze głosił naukę o Jezusie Chrystusie (zob. Dz 14, 8-23)⁷.

Tymoteusz był „synem Żydówki, która uwierzyła i ojca Greka” (υἱὸς γυναικὸς Ἰουδαίας πιστῆς, πατὴρ δὲ Ἕλληος) (Dz 16,1). Żydówka ta, o imieniu Eunika (zob. 2 Tm 1,5), poślubiła poganina – Greka, o którym nie zachowały się żadne dodatkowe informacje. Tymoteusz urodził się w małżeństwie mieszanym, które chociaż nie było zgodne z prawem żydowskim (zob. Pwt 7,1-4; Ne 10,31; 13,23-28; Tb 4,12), znajdowało swoje miejsce zwłaszcza w środowisku diaspory. Dzieci urodzone z matki Żydówki i z ojca poganina, były postrzegane jako Żydzi. Nie był to jednak powszechny i trwały

ustalono dopiero w 1885 r., kiedy to odkryto nienaruszony ołtarz rzymski z wyrytą łacińską nazwą miasta Lustra. zob. M.K. MILNE, *Listra*, w: P.C. BOSAK, *Leksykon wszystkich miejsc biblijnych*, Kraków 2016, s. 566–567; P.J. ACHTEMEIER (red.), *Encyklopedia biblijna*, Prymasowska Seria Biblijna 9, Warszawa 1999², s. 690. W kwestii Listry jako miejsca urodzenia Tymoteusza zob. K. ROMANIUK, *Uczniowie i współpracownicy Pawła*, Kraków 2008 s. 143, przyp. 51.

⁵ Przekład fragmentów Pisma Świętego własny na podstawie: *Novum Testamentum Graece*, oprac. E. NESTLE, E. NESTLE, B. ALAND, K. ALAND, J. KARAVIDOPOULOS, C.M. MARTINI, B.M. METZGER, Stuttgart 2012²⁸.

⁶ Zob. K.H. RENGSTORF, μαθητής, w: G. KITTEL (red.), *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, t. 4, Stuttgart 1942, s. 421–423.

⁷ Zob. J. WILK, „Świadectwo” jako kluczowy aspekt w wyborze Tymoteusza na współpracownika Pawła (Dz 16,1–3), w: TENŻE (red.), *Moc świadectwa. Sympozjum w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym. Katowice, 8–9 XI 2013, Dni Duchowości 9*, Katowice 2014, s. 72.

Wychowanie religijne Tymoteusza.

pogląd. Dopiero wykładnia Miszny jednoznacznie określiła, że „potomstwo jest z jej statusu”⁸.

Eunika – matka Tymoteusza – została nazwana „wierną” (πιστῆς). Termin ten, przekładany również jako mająca wiarę, przepelniona wiarą, wierząca, jest jednym z synonimów określających wyznawców Chrystusa (zob. np.: J 20,27; Dz 10,45; 2 Kor 6,15; Ef 1,1; Kol 1,2)⁹. Przymuszczalnie cała jej rodzina przyjęła wiarę w Jezusa Chrystusa i została ochrzczona podczas pierwszej wyprawy misyjnej Apostoła Narodów do Listry¹⁰. Pośrednio o Pawle, jako szafarzu sakramentu chrztu, mogą świadczyć określenia jakie otrzymał od niego Tymoteusz: „dziecko umiłowane” (1 Kor 4,17; 2 Tm 1,2), „prawowite dziecko w wierze” (1 Tm 1,2) czy po prostu „moje dziecko” (1 Tm 1,18; 2 Tm 2,1).

W opisie duchowej sylwetki Tymoteusza ważna jest nota, że „bracia w Listrze i Ikonium dali o nim dobre świadectwo” (ὕπὸ τῶν ἐν Λύστροις καὶ Ἰκονίῳ ἀδελφῶν) (Dz 16,2). Tymoteusz cieszył się wśród nich uznaniem i dobrą opinią. Autor Dziejów Apostolskich nie pozostawił żadnych dodatkowych informacji o tym, w jaki sposób ten młody człowiek (zob. 1 Tm 4,12) pozyskał sobie przychylność tych osób. Prawdopodobnie już wtedy dostrzegali w nim „Bożego człowieka” (1 Tm 6,11), czyli kogoś, kto mógł być wzorem dla innych chrześcijan „w słowie, w postawie, w miłości, w wierze, w czystości” (1 Tm 4,12). Z pewnością mieli racje ku temu, aby wystawić Tymoteuszowi – przypuszczalnie na bezpośrednie pytanie, jakie skierował do nich Paweł – jak najlepsze świadectwo (ἐμαρτυρεῖτο). Interesujący jest również fakt, że o Tymoteuszu pozytywnie zaświadczyli nie tylko mieszkańcy jego rodzinnego miasta (Listry), ale i chrześcijanie z oddalonego o około 40 km Ikonium. Musiał być dobrze znany również w tamtym środowisku, co może

⁸ H.L. STRACK, P. BILLERBECK, *Das Evangelium nach Markus, Lukas und Johannes und Die Apostelgeschichte erläutert aus Talmud und Midrasch*, Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch 2, t. 2, München 1966², s. 741.

⁹ Zob. πιστός, w: R. POPOWSKI, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Prymasowska Seria Biblijna 3, Warszawa 1995², s. 496.

¹⁰ To powszechna opinia – zob. np. H. LANGKAMMER, *Dzieje Apostolskie. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Biblia Lubelska, Lublin 2008; s. 187; E. DĄBROWSKI, *Dzieje Apostolskie. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Pismo Święte Nowego Testamentu V, Poznań 1961, s. 361. Nie brak jednak głosów, że chrzest Tymoteusza i jego rodziny mógł mieć miejsce jeszcze przed pierwszą podróżą Pawła i niekoniecznie w Listrze – zob. W.H. OLIROG, *Paulus und seine Mitarbeiter*, Neukirchen 1979, s. 20–21. Zob. także J. WILK, „Świadectwo” jako kluczowy aspekt, s. 72–73.

wskazywać na jego szeroko i dobrze rozumianą aktywność lub wyróżniającą go postawę religijno-moralną¹¹.

Dla charakterystyki religijnego wychowania Tymoteusza istotna jest również informacja, że Paweł włączając Tymoteusza do zespołu misyjnego, „obrzezał go jednak ze względu na Żydów mieszkających w tamtejszych okolicach. Wszyscy bowiem wiedzieli, że ojciec jego był Grekiem” (Dz 16,3). W kontekście naszego tematu nie potrzebujemy rozważać celowości tego rodzaju działania apostoła¹². Ważny jest bowiem sam fakt, że Tymoteusz ani ósmego dnia po narodzinach, ani w dalszych latach swojego życia nie został poddany fundamentalnemu obrzędowi w religii jahwistycznej. Prawdopodobnie stan ten był rezultatem sprzeciwu ojca, który jako poganin nie zgadzał się, by jego syn został obrzezany¹³ lub też może świadczyć, że Eunike nie przestrzegала w pełni halachy i nie namawiała swojego syna do poddania się temu obrzędowi, gdy ten skończywszy trzynasty rok życia mógł sam podjąć decyzję w tej kwestii¹⁴. Ta ostatnia opinia wydaje się jednak stać w sprzeczności z pozostałymi informacjami o gorliwym wychowaniu Tymoteusza w wierze przez matkę. Można również przypuszczać, że w wychowaniu religijnym miała także udział jego babka Lois (zapewne matka Euniki), gdyż obie kobiety posiadały nieudawaną (ἀνυπόκριτος) wiarę (zob. 2 Tm 1,5).

Wiara Tymoteusza była odziedziczona po matce i babce, ale była to wiara autentyczna, przeżywana świadomie i szczerze, kształtująca styl i jakość jego życia. Pomimo pogańskiego pochodzenia ojca, można jednak wnioskować,

¹¹ Por. J. WILK, „Świadectwo” jako kluczowy aspekt, s. 73–74.

¹² Omówienie tego zagadnienia zob. *tamże*, s. 75–77.

¹³ Por. C.S. KEENER, *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu*, red. nauk. wyd. polskiego K. BARDSKI, W. CHROSTOWSKI, Prymasowska Seria Biblijna 16, Warszawa 2000, s. 272.

¹⁴ D.H. STERN, *Komentarz żydowski do Nowego Testamentu. Przekład Nowego Testamentu i komentarz*, Prymasowska Seria Biblijna 23, Warszawa 2004, s. 439: „W judaizmie odpowiedzialność za obrzezanie żydowskiego chłopca spoczywa na jego ojcu – ale rzecz jasna nie na ojcu-poganinie. Jeśli ojciec nie chce obrzezać dziecka [...], to dopilnowuje tego *beit-din* (żydowski sąd religijny), działając w imieniu ogółu społeczności żydowskiej. Jeśli chłopiec nie został obrzezany przed ukończeniem trzynastego roku życia, czyli w wieku *bar-micwy*, to odpowiedzialność za obrzezanie przechodzi na niego samego. Choć matka nie jest bezpośrednio odpowiedzialna za obrzezanie syna, to nic nie stoi na przeszkodzie temu, aby przypominała o tym obowiązku jego ojcu albo *beit-din*. W odróżnieniu od żony Moszego, Zippory [Mojsesza, Sefory] (Wj 4,25), Eunice [Eunika] nie wzięła na siebie tej odpowiedzialności i dlatego w chwili pojawienia się Sza’ula [Sza’wła – Pawła] Tymoteusz wciąż nie był obrzezany. Stąd też Sza’ul, jako religijny Żyd, zadziałał *in loco parentis*”.

Wychowanie religijne Tymoteusza.

że Tymoteusz wywodził się z rodziny religijnej, niekoniecznie od samego początku chrześcijańskiej¹⁵, ale z pewnością wrażliwej na wiarę w jedynego Boga¹⁶. Nic też „nie przynosi większej korzyści, niż przykład wyniesiony z domu”¹⁷.

Wychowanie religijno-intelektualne Tymoteusza

W kontekście prawdziwego i fałszywego nauczania, które autor Drugiego Listu do Tymoteusza przedstawił w 2 Tm 2,14-4,8, odniósł się również do wychowania religijnego Tymoteusza (2 Tm 3,14-15a). Cały passus 2 Tm 3,14-17, stanowi centralne miejsce w myśli teologicznej tegoż listu i równocześnie jest drugim członem antytezy: błędy oponentów Ewangelii (w. 13)¹⁸,

¹⁵ Przyjmuje się, że obydwie kobiety przyjęły wiarę chrześcijańską wcześniej niż Tymoteusz – zob. S. HAREZGA, *Pierwszy i Drugi List do Tymoteusza. List do Tytusa. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Nowy Komentarz Biblijny NT XIV, Częstochowa 2018, s. 373; W.D. MOUNCE, *Pastoral Epistles*, Word Biblical Commentary 46, Nashville 2000, s. 472.

¹⁶ Por. C. MARCHESSELLI-CASALE, *Le Lettere Pastoralì. Le due lettere a Timoteo e la lettera a Tito. Introduzione, versione, commento*, Scritti delle origini cristiane 15, Bologna 2008², s. 640. A.T. HANSON podkreśla, że trudno jednak mówić o „pobożnym żydowskim domu” Tymoteusza, skoro jego matka wyszła za poganina, a on sam nie został obrzezany ani w dzieciństwie, ani jako nastolatek – zob. TENŻE, *The Pastoral Epistles*, The New Century Bible Commentary, Grand Rapids – London 1982, s. 120.

¹⁷ TEODORET Z CYRU, *Komentarz do listów Pawłowych do Tesaloniczan, Tymoteusza, Tytusa, Filemona i Hebrajczyków*, przekł. S. KALINKOWSKI, wpraw. i oprac. A. BARON, *Źródła Myśli Teologicznej* 20, Kraków 2001, s. 166.

¹⁸ Trudno w *Corpus Pastorale* jednoznacznie zdefiniować tych, którzy stali oponentami „zdrowej nauki”, czyli nauki zgodnej z prawdą Ewangelii (zob. 1 Tm 1,10-11; 6,3; 2 Tm 1,13; 4,3; Tt 1,9; 2,1). Najczęściej systematyzuje się ich w trzech grupach: (1) osoby do których autor odniósł się bezpośrednio, niektóre wymieniając z imienia (zob. 1 Tm 1,19-20; 2 Tm 4,14; 2 Tm 1,15; 4,10); (2) osoby opisane językiem prorocत्व (zob. 1 Tm 4,1-3; 2 Tm 3,1-9; 4,3-4); (3) osoby zajmujące się „odmienną nauką” (zob. 1 Tm 1,3-7; 2,16-18.23; Tt 3, 9) – zob. J. HERZER, *Juden, Christen, Gnostiker. Zur Gegnerproblematik der Pastoralbriefe*, Berliner Theologische Zeitschrift 25 (2008), s. 143–168; J. ROLOFF, *Der Kampf gegen die Irrlehrer*, Bibel und Kirche 46 (1991), s. 114–115; C. MARCHESSELLI-CASALE, *Veri e falsi dottori a Creta ed Efeso. Un problema pastorale sempre attuale*, w: S. MUTATORE, A. ROLLA (red.), *Una Hostia. Studi in onore del Cardinale Corrado Ursi*, Pontificia Facoltà Teologica dell'Italia Meridionale 1, Napoli 1983, s. 50–65.

a prawda Pisma Świętego (w. 14-17)¹⁹. Polaryzacja tych postaw spowodowała, że Tymoteusz otrzymał wezwanie, by trwał (μένε) w tym, czego się nauczył (2 Tm 3,14a). Polecenie to, w kontekście wychowania w wierze Tymoteusza, można rozumieć w dwóch aspektach.

Pierwszy – w przeciwieństwie do fałszywych nauczycieli, którzy ciągle poszukują czegoś nowego, Tymoteusz może czuć się usatysfakcjonowany tym, co już otrzymał²⁰. To, czego się bowiem nauczył (ἔμαθες) w ujęciu *Corpus Pastoralis* jest określane jako „depozyt” (1 Tm 6,20; 2 Tm 1,12.14) oraz „zdrowa nauka”, „zdrowe słowa” (1 Tm 1,10-11; 6,3; 2 Tm 1,13; 4,3; Tt 1,9; 2,1), „zdrowa wiara” (Tt 1,13; 2,2)²¹. Nie musi już nic więcej poszukiwać, a jedynie strzec i pogłębiać to, czym dysponuje.

Drugi – ci, którzy go uczyli, są ludźmi gwarantującymi wiarygodność treści, które zostały mu przekazane. Uwydatnia to zdanie ἰδὼς παρὰ τίνων ἔμαθες (dosł. „wiedząc, od jakich nauczyłeś się”), które w znaczeniu szerszym można zinterpretować w następujący sposób: „nauczanie to jest tak dobre jak jego nauczyciele”²². Próbuując ich wyliczyć („przywołać autorytet mistrzów adresata listu”)²³, należy rozpocząć od wspomnianych już osób z najbliższego otoczenia Tymoteusza, czyli matki Euniki i babki Lois (zob. Dz 16,1; 2 Tm 1,5). W dalszych latach kluczową postacią kształtującą młodego Tymoteusza był Apostoł Paweł, który – jak możemy przypuszczać – jeszcze podczas pierwszej podróży do Listry mógł go formować religijnie i intelektualnie (zob. 2 Tm 1,13). Do tej grupy dołączamy także innych, anonimowych dla nas nauczycieli, którzy wraz z wymienionymi już osobami zostali ogólnie scharakteryzowani za pomocą

¹⁹ Zwłaszcza kwestia źródła tej prawdy, czyli natchnienia biblijnego, wciąż interesuje uczonych – zob. np.: F. TRSTENSKÝ, *Inspirácia Svätého písma na základe výrazu „theópneustos” v 2 Tim 3,16*, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 68 (2015) 2, s. 175–192; A.M. Artola, *El momento de la inspiración de la Escritura según 2 Tim 3,16*, *Estudios Biblicos* 57 (1999), s. 61–82; P. LEKS, „Słowo Twoje jest prawdą...” (J 17,17). *Charyzmat natchnienia biblijnego*, Katowice 1997, s. 84–87; H.W. HOUSE, *Biblical Inspiration in 2 Timothy 3:16*, „*Bibliotheca Sacra*” 137 (1980) 545, s. 54–63.

²⁰ Por. D. GUTHRIE, *The Pastoral Epistles. An Introduction and Commentary*, Tyndale New Testament Commentaries 14, Grand Rapids 1992² (reprint), s. 162.

²¹ Por. S. HAREZGA, *Rola Pisma Świętego w Kościele według 2 Tm 3,14-17*, *Verbum Vitae* 13 (2008), s. 172; P.R. GRZYBIEC, „Zdrowa nauka” w *Listach Pasterskich*, *Collectanea Theologica* 76 (2006) 4, s. 5–28.

²² P.H. TOWNER, *The Letters to Timothy and Titus*, *The New International Commentary on the New Testament*, Grand Rapids – Cambridge 2006, s. 581.

²³ S. BIELECKI, *Pismo Święte w życiu i posłudze pasterskiej przełożonych wspólnot według 2 Tm 3,14-17*, „*Kielecki Przegląd Diecezjalny*” 79 (2003), nr 5, s. 478.

Wychowanie religijne Tymoteusza.

zaimka nieokreślonego w liczbie mnogiej τίνων²⁴. Prawdopodobnie również informacja zawarta w 2 Tm 2,2 o nauczaniu διὰ πολλῶν μαρτύρων (wobec wielu świadków), może określać tych wyznawców Chrystusa, którzy po opuszczeniu przez Pawła Listry podczas pierwszej podróży misyjnej dalej kształtowali rodzącą się w tej miejscowości wspólnotę chrześcijańską.

Tekst 2 Tm 3,14 dostarcza jeszcze dwóch dalszych informacji w kwestii wychowania religijnego Tymoteusza. Pierwsza z nich podkreśla, że Tymoteusz był człowiekiem ἐπιστόθης (godnym zaufania). Czasownik ten, chociaż wielokrotnie występuje w LXX²⁵, w NT stanowi *hapax legomenon*. Może on wskazywać, że Tymoteusz był godnym zaufania, by go kształtować przez naukę dotyczącą zagadnień wiary, czyli przekazać mu depozyt (zdrową naukę), albo też podkreślać, że z faktu poznania przez Tymoteusza wykładni wiary okazał się on wiernym i godnym zaufania, ze względu na to, czego się nauczył²⁶.

Druga dotyczy czasownika μανθάνω (uczyć się), który dwukrotnie został użyty w aoryście ἔμαθες (nauczyłeś się). Natomiast w całym Drugim Liście do Tymoteusza uczenie się Tymoteusza jest opisane jako proces, rozpoczęty w dzieciństwie przez najbliższą rodzinę (zob. 2 Tm 1,5), a następnie kontynuowany przez Pawła (zob. 2 Tm 1,13-14; 2,2.8-9.15.24)²⁷. Proces ten, rozumiany w dalszych latach życia jako samowychowanie, nie może zostać przerwany przez Tymoteusza, nawet wtedy, gdy on sam stał się nauczycielem i wychowawcą w wierze innych. W tym kontekście czasownik μένεω w 2 Tm 3,14 nie określa bierności, ale dynamizm i rozwój w tym, co w kwestiach Pisma i wiary w Chrystusa Jezusa, od lat było znane Tymoteuszowi²⁸.

²⁴ Nie wszystkie świadectwa mają zaimek w lm. (τίνων), niektóre (C3 D Ψ Ū lat) stosują go w lp. (τινος).

²⁵ Zob. np.: 2 Sm 7,16.25; 1 Krł 1,36; 8, 26; 1 Krn 17,14.23; 2 Krn 1,9; 6,17; Ps 78(77),8.37; 93(92),5.

²⁶ Por. I.H. MARSHALL, *The Pastoral Epistles*, The International Critical Commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testaments, Edinburgh 1999, s. 788.

²⁷ Por. W.D. MOUNCE, *Pastoral Epistles*, s. 564.

²⁸ Por. J. WILK, *Charakterystyka i zadania przełożonego wspólnoty chrześcijańskiej według Listów Pasterskich. Studium biblijno-pragmatyczne*, Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 81, Katowice 2015, s. 228.

Wychowanie biblijne (formacja biblijna) Tymoteusza

Przejawem wychowania religijnego Tymoteusza była jego znajomość Pisma Świętego, którą zgłębiał od wczesnych lat życia. Stan ten poświadcza 2 Tm 3,15a. Wypowiedź ta, przez sformułowanie καὶ ὅτι (i że) jest nie tylko zależna od εἰδώς (wiedząc) z poprzedniego wersetu, ale i zmienia konstrukcję całej frazy. Forma perfectum οἶδας (znasz) wskazuje, że stan obecnej znajomości Pisma u Tymoteusza jest owocem jego wcześniejszej aktywności, którą określamy potocznie jako naukę, czyli kształtowanie ducha i intelektu.

Autor Listu wykazał się bardzo dobrą znajomością życiorysu religijnego Tymoteusza, skoro przypomniał adresatowi, że wiedza ta była mu przekazywana już ἀπὸ Βρέφους (od dzieciństwa). W zdaniu tym nie należy przyjmować dosłownego znaczenie rzeczownika Βρέφος, jako dzieciątko, noworodek, niemowlę (zob. Łk 2,12.16; 18,15; Dz 7,19; 1 P 2,2), dziecko w łonie matki (zob. Łk 1,41.44)²⁹. Zestawienie tego rzeczownika z następującym po nim wyrażeniem [τὰ] ἱερὰ γράμματα (w. 15a), w którym termin γράμμα oznacza przede wszystkim tekst napisany w swojej materialności (pismo, list, zapis) (np. Łk 16,6-7), pozwala wnioskować, że informacja ἀπὸ Βρέφους nie stanowi bezpośredniego nawiązania do okresu niemowlęctwa. Raczej należy wykluczyć hipotezę, jakoby niemowlęciu Tymoteuszowi czytano już Pismo Święte. Bardziej realny wydaje się pogląd, że określenie ἀπὸ Βρέφους odnosi się do okresu, w którym całkiem jeszcze młody i dopiero uczący się czytać i pisać Tymoteusz, zetknął się już z Pismem Świętym³⁰. Informacja ta może wskazywać, że wychowanie Tymoteusza (w pewnej mierze) opierało się na tradycyjnym żydowskim modelu, w którym to wiek pięciu lat uznawano za odpowiedni czas, by rozpocząć edukację dziecka (zasadniczo chłopców). Nauka czytania i pisania, a późniejszych latach także apologetyki, odbywała się przez lekturę świętych ksiąg, pośród których najważniejszą była Tora³¹. Kwestią otwartą

²⁹ Zob. Βρέφος, w: R. POPOWSKI, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, s. 100.

³⁰ Por. J. WILK, *Charakterystyka i zadania przełożonego wspólnoty chrześcijańskiej według Listów Pastorskich*, s. 228; M. GOURGUES, *Les deux lettres à Timothée. La lettre à Tite*, Commentaire biblique: Nouveau Testament 14, Paris 2009, s. 318.

³¹ Zob. JÓZEF FLAWIUSZ, *Przeciw Apionowi*, I,60; II,173–178, w: TENŻE, *Przeciw Apionowi. Autobiografia*, przekł. wstęp i kom. J. RADOŻYCKI, Warszawa 2010², s. 40, 85–86; P. BILLERBECK, *Die Briefe des Neuen Testaments und die Offenbarung Johannis erläutert aus Talmud und Midrasch*, Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud

Wychowanie religijne Tymoteusza.

pozostaje pytanie, na ile żydowski model wychowania Tymoteusza odpowiadał informacjom zawartym w Dz 16,1-3, a dotyczących pogańskiego pochodzenia ojca oraz faktu, że nie obrzezano Tymoteusza zaraz po jego narodzinach ani w wieku 13 lat. Jednak małżeństwo jego matki z nie-Żydem nie musiało oznaczać, że nie udało się jej wychować dziecka w tradycyjny sposób. Wobec tego zagadnienia musimy pozostać ignorantami³².

W kwestii wychowania religijnego Tymoteusza autor listu pozostawił jeszcze jedną, interesującą informację. Wskazał, że Tymoteusz był kształcony przez [τὰ]³³ ἱερὰ γράμματα (święte Pisma; w. 15a). Wyrażenie to nie występuje w innych miejscach Nowego Testamentu, który na oznaczenie Pisma lub Pism, jako zbioru pism Starego Testamentu lub jednego miejsca z tegoż zbioru, używa terminu γραφή³⁴, czego przykładem jest następny werset tegoż passusu (πᾶσα γραφή θεόπνευστος). Znane jest ono natomiast w starożytnym judaizmie, gdzie określa (jako *terminus technicus*) święte Pisma żydowskie³⁵.

W kontekście apelu skierowanego do Tymoteusza, by trwał w tym, czego się nauczył (2 Tm 3,14), czyli w edukacji wyniesionej z domu rodzinnego (znajomość pism hebrajskich) oraz otrzymanej dzięki nauczycielskiej posłudze Apostoła Pawła (znajomość nauki o Jezusie Chrystusie), sformułowanie [τὰ] ἱερὰ γράμματα może desygnować zarówno Pisma żydowskie, jak i naukę Ewangelii³⁶. W tym rozumieniu podkreślałoby pełną formację biblijną Tymoteusza, zawierającą znajomość ksiąg Starego Testamentu oraz depozytu wiary

und Midrasch 3, München 1954², t. III, s. 664–666; *Dzieciństwo i okres dojrzewania*, w: J.I. PACKER, M.C. TENNEY (red.), *Słownik tła Biblii*, red. nauk. wyd. polskiego W. CHROSTOWSKI, Prymasowska Seria Biblijna 26, Warszawa 2007, s. 375–379. Zob. także 4 Mch 18,9-19.

³² Por. I.H. MARSHALL, *The Pastoral Epistles...*, s. 789.

³³ Rodzajnik ten opuszczają: κ C2vid D* F G 33. 1175; Cl.

³⁴ Zob. specyfikację wykorzystania tego terminu (51 razy) w poszczególnych księgach Nowego Testamentu – R. POPOWSKI, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, s. 114.

³⁵ Zob. np. JÓZEF FLAWIUSZ, *Dawne dzieje Izraela*, przekł. Z. KUBIAK, J. RADOŹYCKI, Warszawa 2001, I,13; X,210 [tekst grecki – *Bible Works* 8]; JÓZEF FLAWIUSZ, *Przeciw Apionowi*, I,54 [tekst grecki – *Bible Works* 8]. Zob. współczesne, szersze badania nad tym zagadnieniem – np.: S. HAREŹGA, *Pierwszy i Drugi List do Tymoteusza. List do Tytusa*, s. 477; G. DE VIRGILIO, *Ispirazione ed efficacia della Scrittura in 2 Tm 3,14-17. In occasione del XXV anno della promulgazione della Costituzione Dogmatica Dei Verbum*, Rivista Biblica 38 (1990), s. 490–491.

³⁶ Por. J. WILK, *Charakterystyka i zadania przełożonego wspólnoty chrześcijańskiej według Listów Pasterskich*, s. 229; W.D. MOUNCE, *Pastoral Epistles*, s. 563–564.

o zbawieniu człowieka dokonany przez Jezusa Chrystusa. Wiedza ta wprowadzona w życie (przeżywana), miała i nieustannie ma walor mądrościowy (wychowawczy)³⁷ i zbawczy (zob. 2 Tm 3,15b).

Podsumowanie

U początku drogi wiary Tymoteusza (z perspektywy ludzkiej) dostrzegamy jego dom rodzinny, kształtujący najpierw w dziecku, a następnie w młodzieńcu wiarę w jednego Boga. Przekaz ten dokonuje się przez wiarę jego matki Euniki i babki Lois. Równocześnie widzimy, że dom ten to także zaniedbanie lub wręcz świadoma rezygnacja z wyznaczonych Prawem ówczesnych form wyrażania tej wiary (brak obrzezania Tymoteusza). Stąd stwierdzamy, że w jakiejś mierze, dla nas trudnej do określenia, małżeństwo mieszane rodziców Tymoteusza wpłynęło na jego religijne wychowanie. Trudno bowiem cokolwiek powiedzieć w kwestii oddziaływania ojca – poganina na religijne kształtowanie syna. Jego ewentualny sprzeciw (co jest wyłącznie hipotezą) wobec obrzezania syna, może być jedną z form tegoż oddziaływania. Pozostają jeszcze praktyki i przekonania pogańskie ojca (ateizm przyniosły bowiem dopiero czasy nowożytne) oraz jego dyskusje z synem o sprawach wiary. Można oczywiście przyjąć jego dość szybką śmierć po narodzinach syna lub nawet założyć, że ciąża Euniki była wynikiem gwałtu, a ojciec nie interesował się potomkiem. Jednakże tego rodzaju sugestie poruszają się jedynie na płaszczyźnie spekulacji.

Wychowanie i nauka Tymoteusza oparte od najmłodszych lat na świętych Pismach kształtowała jego sposób myślenia i życia. Przez autora drugiego listu do niego adresowanego był wezwany, by kontynuował swoją formację intelektualną (zob. 2 Tm 3,14), co oznacza, że to, czego się nauczył (w domu rodzinnym, od Pawła i od innych osób), było zgodne ze świętymi Pismami. Duchowa droga Tymoteusza zapoczątkowana w rodzinnym domu pozwoliła mu zdobyć mądrość i otwarcie się na Jezusa Chrystusa, na zbawienie, które On przyniósł człowiekowi (zob. 2 Tm 3,15). Dzięki temu procesowi edukacyjno-wychowawczemu mógł on czerpać z bogactwa pism hebrajskich, rozświetlając je nauką Ewangelii o Jezusie Chrystusie, co ponad trzy wieki później biskup Hippony – św. Augustyn zawarł w powiedzeniu: *Novum in Vetere latet*

³⁷ Por. Z. BABICKI, *Inspirująca rola Pisma Świętego w wychowaniu chrześcijańskim w świetle 2 Tm 3,15-17*, w: M. KOWALCZYK (red.), *Apostolat słowa Bożego*, Biblioteka Instytutu Teologii Apostolstwa 9, Warszawa 2010, s. 324–335.

Wychowanie religijne Tymoteusza.

et in Novo Vetus patet („Nowy Testament jest ukryty w Starym, natomiast Stary znajduje wyjaśnienie w Nowym”)³⁸.

Tymoteusz otrzymał właściwą wykładnię nauki Bożej i równocześnie umiejętnie zastosował ją w swoim życiu, co mogli poświadczyć znający go od dłuższego czasu chrześcijanie z Listry i Ikonium. Jego wychowanie, znajomość pism hebrajskich i nauki Jezusa Chrystusa oraz pozytywna postawa religijno-moralna zaowocowało wprowadzeniem go do zespołu misyjnego Apostoła Narodów. Religijne wychowanie Tymoteusza naprowadziło go na to, co ważne w życiu.

Ks. Janusz Wilk

³⁸ AUGUSTYN, *Quaestiones in Heptateuchum*, 2,73, cyt. za: *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994, nr 129; por. *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym «Dei verbum»*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje – dekrety – deklaracje. Tekst łacińsko-polski. Nowe tłumaczenie*, Poznań 2008², nr 16.